

En del av barndomen, en väg till vuxenlivet

Barns arbete i Sverige

Tobias Samuelsson

Sammanfattning

Barn i Sverige deltar i många olika produktiva aktiviteter. Många vuxna och barn är dock tveksamma till om barn verkligen utför ”riktigt” arbete. Artikeln visar att arbete är ett mångtydigt begrepp ur barnens synvinkel. I artikeln visas att barn i Sverige arbetar, men barnen är osäkra på om deras aktiviteter verkligen är ”riktigt” arbete. Riktigt arbete är sådant vuxna gör på den formella arbetsmarknaden. Barn hjälper till. Barnen vidgar dock betydelsen av arbete och använder två olika definitioner av arbete. En definition jämför arbete med formellt, betalt förvärvs och yrkesarbete. Den andra är mer inkluderande. Den rymmer även obetalt och informellt arbete. Här inkluderar barnen utbildande aktiviteter som skola och fritidsaktiviteter. Arbetsbegreppet inkluderar således även former av identitetsarbete. Den dubbla innebörd barnen lägger i termen arbete understryker att arbete inte bara är en del av barndomen här och nu, utan en framåtriktad aktivitet som leder dem till det framtida vuxenlivet.

Introduktion

Arbetar barn i Sverige? Barn i Sverige säljer olika produkter åt företag till ett värde av flera hundra miljoner svenska kronor varje år (Åkerberg 2003). Mellan 100,000–120,000 barn i Sverige i åldern 9–14 år säljer ”jultidningar” varje år under ett par månader före jul vilket genererar en årlig omsättning på mellan 200 och 250 miljoner svenska kronor åt de företag som driver denna verksamhet (Åkerberg 2003, Roxvall 2006, Schmidt & Olsson 2004). Många barn i Sverige säljer därutöver underkläder, kakor,

strumpor, salami och tulpaner genom sin skola eller genom en fritidsförening. Även detta genererar stora summor pengar åt de företag som använder barn som försäljare (Åkerberg 2003). Under våren 2008 samlade dessutom runt 100,000 skolbarn i åldersgruppen 9–12 år i Sverige in omkring 46 miljoner svenska kronor genom att sälja Majblommor åt den filantropiska organisationen Majblommans Riksförbund (www.majblomman.se). Barn i Sverige deltar bevisligen i produktiva aktiviteter. Trots detta förefaller många, såväl vuxna som barn mena att barn i Sverige inte utför ”riktigt” arbete.

Dolt och osynligt arbete

Forskning om barn, barndom och arbete i den moderna industrialiserade delen av världen har under lång tid varit ett eftersatt område. Historikerna de Coninck-Smith, Sandin och Schrupf menar till och med att det länge rått en empirisk ignorans när det gäller barns arbete (de Coninck-Smith et al. 1997:9). Brist på lämpliga källor rörande barns aktiviteter ledde till att barn som grupp länge utelämnades ur forskningen. I tidigare forskning dominerar synsättet att barns arbete i det närmaste försvunnit till följd av tekniska förändringar, arbetarskyddslagstiftning och utökad skolgång (Bolin-Hort 1989, Cunningham & Viazzo 1996, Olsson 1980). Barns arbete beskrivs ibland av forskare som dolt eller/och som osynligt (Hungerland et al. 2007, James et al. 1998, Mizen et al. 2001, Qvortrup 1997). Detta då barns arbete inte räknas i den allmänna arbetsmarknadsstatistiken eller ofta inte ens betraktas som arbete (Hungerland et al. 2007, James et al. 1998, Mizen et al. 2001, Qvortrup 1997, Solberg 1994, Wadel 1979). Definitionen av arbete har länge varit ”mans-centrerad” och ”marknads-centrerad” (Dahl 1984:129). Inom arbetslivsforskningen har, med få undantag, fokus varit på studier av vuxna personers betalda heltidsarbete på den formella arbetsmarknaden, en företeelse som inte alltid fullt ut beskriver det arbete barn är involverade i (Dahl 1984, de Coninck-Smith et al. 1997, Leonard 1998, Solberg 1994). Sammantaget har detta stärkt föreställningen att arbetande barn enbart är ett historiskt fenomen.

Det finns dessutom, menar forskare, närmast en kulturell blindhet inför barns arbete (Dahl 1984, de Coninck-Smith et al. 1997, James et al. 1998, Morrow 1994, Qvortrup 1985, Thorne 1987). Barn som deltar i produktiva aktiviteter betraktas inte som arbetare. De produktiva aktiviteter barn utför i det egna hemmet men även utanför, som ofta är informella och

obetalda, betecknas många gånger som något annat än arbete. Historikerna de Coninck-Smith, Sandin och Schrupf (1997:9) menar att den kulturella föreställningen om barndomen som en tid fri från arbete har skapat en blind fläck i vårt medvetande. De menar att vuxenvärlden har haft svårt att acceptera barn som aktörer när det kommer till området arbete. Jag vill dock tillägga att det inte bara är vuxna som har svårt att acceptera barn som aktörer när det kommer till arbete. Många barn i Sverige är, åtminstone delvis, tveksamma till att acceptera barn som fullvärdiga aktörer när det gäller arbete.

Denna artikel fokuserar på barn och arbete i Sverige. Huvudfrågan som undersöks i det följande är om barn i Sverige arbetar. För att besvara denna fråga måste vi dock undersöka närmare vad som egentligen menas med arbete. Fokus i denna artikel är på barnens perspektiv och syftet är att undersöka hur barnen själva förstår de olika aktiviteter i vilka de deltar i sitt vardagsliv. Jag analyserar hur barnen använder olika kategorier av arbete samt vilka aktiviteter barnen deltar i, vilka av dessa de menar är arbete och varför?

Material och metod

Materialet som diskuteras i denna artikel baseras på en etnografisk studie av barndom och arbete genomförd i två samhällen i Sverige.¹ Namn på platser och personer i artikeln är fingerade. Samhället som jag valt att kalla Ekköping är beläget på landsbygden cirka tre och en halv mil från närmaste stora stad. Samhället Vikåsa ligger i närheten av en större svensk stad. Materialet samlades in senvåren 2004 till senvåren 2005 samt från hösten 2005 till en bit in på våren 2006. I studien deltog 100 skolbarn i klass 4–9. Barnen var i åldrarna 9 till 16 år och materialinsamlingen gick huvudsakligen av stapeln i barnens skolor. Olika kvalitativa metoder användes under fältarbetet såsom deltagande observation, enkäter och tidsdagböcker. Alla de 100 barnen fick fylla i enkäten och tidsdagböckerna. Barnen i fyran och femman fick skriva berättelser om sitt arbete samt rita teckningar av det samma. Barnen i klass 6 till och med 9 fick ta bilder med engångskameror av sådant de tycker är arbete samt när de själva arbetar. Dessa bilder an-

¹ Projektet finansierades av det svenska Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap (FAS).

vändes senare som stimulimaterial och diskuterades i gruppintervjuer med de barn som tagit bilderna.²

Generellt sett var intresset för att delta i studien större i de yngre och de äldre åldersgrupperna. Antalet intresserade femte och sjätteklassare var lägre och i Ekköping deltog inga niondeklassare. Antalet deltagande barn varierar alltså mellan åldersgrupperna. Varierar gör även fördelningen mellan flickor och pojkar. I Ekköping deltog 31 flickor och 35 pojkar. I Vikåsa deltog 21 flickor och 13 pojkar. Detta försvårar större jämförelser mellan åldersgrupperna. Genom att inkludera flickor och pojkar i olika åldrar från två samhällen hoppades jag åstadkomma bredd och variation i materialet och jag kommer trots de nämnda problemen peka på vissa likheter och olikheter mellan barn i olika ålder, mellan flickor och pojkar samt mellan de båda samhällena. Noteras bör slutligen att jag inte diskuterar frågor om barnens etnicitet och socialklass, kategorier som Morrow (1994:130) påpekar är "adult categories that children may have difficulty 'fitting' themselves into". Mot bakgrund av detta bad jag aldrig barnen definiera sin etnicitet eller socialklass. Jag försökte inte heller samla in information om föräldrarnas etnicitet, nationella ursprung eller information om dessas ställning vad gäller ekonomi och arbetsliv. Det finns mot bakgrund av detta ingen grund i mitt insamlade material för att dra slutsatser vad gäller denna typ av faktorer även om denna typ av faktorer självklart kan påverka vilka aktiviteter barnen tar del i både i och utanför hemmet.

Vad är arbete?

Under fältarbetet förde jag och barnen många diskussioner runt definitionen av arbete. I en intervju med en pojke och två flickor i klass nio från Vikåsa framkom att:

Erik: I princip. Allting, exakt allting man gör är arbete. Skulle man vara så bortskämd att man bara skulle sitta i sängen hela tiden, skulle man kunna ha en betjänt som bara, ja. Säger till den och göra något! Nu utför man ändå ett arbete, man säger till någon det är fortfarande ett arbete.

Lisa: Du sitter!

² Se vidare i Samuelsson (2008) för mer utvecklade metoddiskussioner.

Erik: Ja! Men man säger till någon att göra något.

Lisa: Det blir inte samma slags arbete.

Erik: Nej men, det finns många sådana arbeten eller hur?

Sally: Hm, hm.

Erik: Det är det som är knas alltså.

Senare under intervjun utvecklade Erik denna tankegång lite mer och tillade att "arbete är ett allmänt ord för allt. Arbete kan innehålla en massa olika andra liksom genrer ...". De andra båda intervjudeltagarna, flickorna Lisa och Sally höll inte helt med.

Lisa: Men du tänker att arbete så här som är, alltså, så här om jag skulle göra så här så [flyttar sin arm] är det ett arbete för min arm, jag arbetar nu. Men det alltså jag tänker mer ett arbete, att man jobbar

Erik: Hm.

Lisa: Alltså gör någonting och får någonting för det. Inte att man sitter och vinkar, att det är ett arbete för kroppen, utan det är mer, hm, hm. Om du förstår?

Sally: Men jag håller med båda två. För man kan ju liksom fördjupa sig i vilken arbetsort där, man menar. Om man menar yrken alltså eller ifall man menar fysiskt arbete för att man gör liksom saker eller.

Erik: Ja.

Sally: Liksom psykiskt eller.

Erik: Är det roligt arbete.

Sally: Alltså det beror ju på helt vilken sorts arbete man pratar om. Men det första jag tänker på det är ju så här yrkesarbeten och sådant.

I dessa excerpter framkommer att betydelsen av arbete inte kan tas för given. Det finns olika betydelser, eller "genrer" av arbete. I Eriks tappning är arbete en fysisk aktivitet. Lisa och framförallt Sally tänker på olika yrken och på att ha ett jobb när de hör ordet arbete. Dessa olika definitioner av

arbete utesluter inte varandra och de återkom i olika kombinationer under fältarbetet.

I enkäten som genomfördes under fältarbetet framkom att barnen först och främst anser att arbete är lika med yrkes och förvärvsarbete, ett "jobb", ett arbete där man får en lön (jfr Näsman & von Gerber 2003, Wadel 1979). Bilden var samstämmig i de båda samhällena. I barnens enkätsvar framgår att ett jobb är något som är beläget utanför hemmet, det är en plats dit man går. Som exempel nämnde de livsmedelsaffärer, olika företag och vårdcentralen. De nämnde även yrken såsom snickare, sjuksköterska, doktor och kassörskan. Vissa barn nämnde att arbete är en plats där vuxna, huvudsakligen föräldrarna mamma och pappa arbetar (jfr Johansson 2005). Arbete förklarades dessutom vara en aktivitet som när man producerar saker som ska säljas och användas eller att laga saker, bygga hus eller vägar samt att stå i fabrik, jobba på bank, sälja reklam och att klippa hår. Även aktiviteter som inte är uppenbart kopplade till förvärvsarbete men som genererar pengar nämndes, som att dela ut tidningar och att samla pantburkar. I många enkätsvar fanns en koppling till pengar och betalning, det vill säga att arbete är när man får betalt. Många av barnen indikerade dessutom att arbete är ett relationellt begrepp, något som kräver minst två parter, där den ena utför något åt den andra (Wadel 1979). En Ekköpingsflicka i sjätte klass menade till exempel att arbete är "när man måste städa och tvätta åt mamma och pappa". Det sistnämnda citatet pekar på att barnens definition av arbete var långt mycket vidare än bara formellt lönearbete. Även om många barn nämnde vuxnas formella förvärvs och yrkesarbete som exempel på "riktigt" arbete visade det sig snabbt att många aktiviteter i barnens vardag var arbete eller i vart fall innehöll inslag av arbete och inte minst att barnen själva ofta arbetade en hel del.

Arbetar barn?

I enkäten frågade jag, "Brukar du hjälpa till hemma (passa yngre syskon, gå och handla och så vidare)" och 77 av 100 barn svarade "Ja" på denna fråga. Om vi lägger till svaren från de övriga frågor som behandlades i enkäten kan vi konstatera att nästan 100 % av barnen nämner att de utför olika sysslor i hemmet. Vad som varierar är antalet sysslor de nämner. De barn som bor i villa eller radhus med trädgård, vilket var mycket vanligt i Ekköping, eller på en bondgård, vilket förekom i några fall i Ekköping, utför ofta fler uppgifter än de barn som bor i hyreslägenhet, vilket var yt-

terst vanligt i Vikåsa. Sysslorna var alltifrån att just arbeta i trädgården, göra rent i ladugården, städa, diska, springa ärenden och tvätta bilen till att sitta barnvakt eller samla tomflaskor. Med detta i åtanke och mot bakgrund av den vida definition av arbete som presenterades av barnen skulle man lätt kunna tro att alla barn ansåg att de arbetar. Så var dock inte fallet. Jag ställde enkätfrågan "Arbetar du?" till barnen. Här svarade femtio barn "Ja". Fyrtiofem barn svarade "Nej". Enkätsvaren visar att endast lite mer än hälften av barnen betraktar sig själva som arbetande personer. Fördelningen av ja och nej-svar var relativt jämnt fördelad över de olika åldersgrupperna, det fanns alltså ingen större skillnad mellan yngre och äldre barn i denna fråga. I en uppföljningsfråga frågade jag "Om ja: Var arbetar du?". Som svar på denna fråga angav endast nio barn platser som, enligt min mening, "normalt" återfinns på den formella arbetsmarknaden där personer har formella anställningar och utför förvärvsarbete. Exempelen från de båda samhällena var: "min pappas jobb"; "min pappas jobb, kryssar i fakturor"; "städar på ett dagis. Det är ett jobb"; "min pappas jobb"; "på en restaurang"; "hos min pappas hårsalong [med] att svara i telefon"; "hjälp pappa på hans företag"; "hemma i mammas hyreshus" och i "Estland [där denna pojkes släktingar har en äppelodling]". Dessa svar gavs av flickor och pojkar i klass sju, åtta och nio och skulle kunna tyda på att de äldre barnen möjligen har en något starkare koppling till en formell arbetsmarknad utanför det egna hemmet, även om kopplingen generellt sett är svag.

I enkäten frågade jag också om barnen haft något sommarjobb. I Sverige är sommarlovet mellan juni och augusti den längsta perioden då skolbarn är lediga från skolan. Är ett skolbarn intresserat av att arbeta skulle detta kunna vara den lämpligaste tiden på året. Innehavet av ett sommarjobb skulle kunna tyda på en koppling till den formella arbetsmarknaden. Jag frågade barnen, "Hade du något arbete där du tjänade pengar förra sommaren?" Av 100 barn svarade 60 "Nej" och 26 "Ja" på denna fråga.³ Nivån på innehav av sommarjobb låg generellt sett mellan 20 till 30 % i alla åldersgrupperna. Nivån visade sig dock, något förvånande vara aningen högre i de yngre åldersgrupperna. Jag vet inte var de yngre barnen sommarjobbade, men i intervjuerna med barnen i klass sex till nio framkom att de hade haft sommarjobb på platser som "ett Kafé", "en äppelodling i Estland", "en restaurang", "en golfklubb" och som "försäljare av jordgubbar utanför en livsmedelsaffär".

³ Femton barn svarade inte på denna fråga. En person svarade både Ja och Nej och räknas som båda.

En del barn var mindre specifika rörande var de arbetar. Istället för beskrivningar av platser gav barnen enkätsvar som: ”inget riktigt jobb”, ”Jag passar kaniner och tvättmaskin” och ”Det är inte direkt ett arbete, men jag går ut med grannens hund”. Svar som dessa, samt de många ”Nej” svaren ovan illustrerar att barnen har en svag koppling till den formella arbetsmarknaden där man har betalda förvärvsarbeten. Än tydligare är dock att barnen verkar aningen osäkra på om deras aktiviteter verkligen är riktigt arbete eller överhuvudtaget vad riktigt arbete är. Istället för betalt arbete på den formella arbetsmarknaden förefaller barnen delta i arbetsuppgifter i mer informella sammanhang och i sammanhang där arbetet sällan är formellt avlönat, i hushållet, i skolmiljön samt i fritidsorganisationer (jfr Johansson 2005, Näsman & von Gerber 2003).

Hjälpa till

Under fältarbetet bad jag barn i klass fyra och fem skriva essäer med temat ”mitt arbete är” och rita teckningar när de utför sitt arbete. Jag förklarade att jag ville veta vad de gör när de inte är i skolan. Barnen beskriver hur de städar sina rum, bäddar sina sängar och att de städar efter sig själva när de har ätit. Vissa barn ger exempel på hur de tar hand om familjens eller sina egna husdjur. Tidigare forskning pekar på att flickor och pojkar ofta utför olika former av arbete i hushållet samt olika mycket hushållsarbete. Flickor utför generellt sett mer hushållsarbete och fler sorters hushållsarbete (Brannen 1995, White & Brinkerhoff 1981). Sådana klara skillnader mellan flickor och pojkar finns inte i de essäer barnen skrev. Återkommande i essäerna är dock ordet ”hjälpa till” vilket ofta används av barnen för att beskriva sina aktiviteter. Denna typ av språkbruk kom upp också i intervjuer och enkäter under fältarbetet. Barnen berättar att de hjälper sina föräldrar att laga mat, duka, baka bröd, fylla diskmaskinen, diska, torka disk, dammsuga, damma, städa badrummet, ta ut soporna, tvätta, vika tvätt, handla mat, elda, hämta tidningen, städa trädgården, klippa gräs, kratta löv och bära ved. Det handlar oftast om aktiviteter i hemmet, men ”hjälpa till” används även när de talar om sina aktiviteter på ridskolor, fotbollsklubbar samt aktiviteter på någon av föräldrarnas jobb.

Olika forskare menar att vuxna, när de talar om barns produktiva aktiviteter ofta använder andra ord än arbete för att beskriva det barnen gör. Snarare än att beskriva till exempel barnens omvårdande aktiviteter i hemmiljön som arbete eller riktigt arbete använder vuxna ord som har

starkt moraliska eller bedömande konnotationer (Johansson 2005, Wadel 1984). De säger kanske att barnen är "duktiga", "väluppfostrade" eller "hjälpsamma". Johansson (2005:125) menar att termen "hjälpa till" implicerar att de personer som hjälper "bidrar till någon *annans* projekt, att hjälpa till är per definition att inte själv ha ansvaret". Att definiera sin egen insats som att hjälpa till kan fungera devalverande (Qvortrup 1994). Du är endast en medhjälpare. Du är inte den som styr och bestämmer. På samma gång kan det betyda att någon annan utför en större mängd än du och att du, medhjälparen, endast hjälper till lite grann. Denna typ av förminskande språkbruk är som framgår av barnen i min undersökning inget som bara vuxna använder. Även barn verkar kategorisera barns produktiva aktiviteter på andra sätt än som riktigt arbete.

Detta betyder dock inte att "hjälpa till" inte är en form av arbete. Enligt barnens definition är "hjälpa till" att betrakta som ett arbete bland andra (jfr Näsman & von Gerber 2003, Ramirez Sánchez 2007). Flera barn, från alla de olika åldersgrupper som svarade på enkäten, nämnde just hushållsarbete och uppgifter runt hemmet som svar på vad som är arbete. Relativt tidigt under fältarbetet framkom dock att barnen gjorde en distinktion mellan vuxnas riktiga arbete och det arbete de som barn utför. Vuxna, menade de, har jobb, medan barn mer hjälper till. En Vikåsaflicka i sjätte klass uttryckte till exempel att aktiviteter som utförs i hemmet, som att diska, laga mat och städa är "ett annat sorts arbete". Att hushållsarbete och arbete runt hemmet är en annan sorts arbete understryker att det är ännu ett arbete, ett bland många. Det implicerar att det finns en riktig form av arbete och så ett antal andra avvikande former.

Vuxnas arbete verkar vara den norm barnen jämför sina egna aktiviteter med. Dan och Tor, två Vikåsapojkar i åttonde klass menade, när jag frågade dem i en intervju att det finns en del uppenbara skillnader mellan vuxnas och barns arbete. Vuxna är bättre betalda, de utför mer ansträngande arbete, de utför detta arbete varje dag i flera år och de är ofta beroende av de pengar de tjänar på arbetet för sin överlevnad (jfr Mayall 2002, Näsman & von Gerber 2003). Barn, menade Dan och Tor, arbetar bara lite då och då, kanske en gång i veckan och de kan välja att arbeta om de känner för det. Om de arbetar gör de bara det för att tjäna lite extra pengar, de behöver inte pengarna för att betala sina räkningar, dessa betalar deras föräldrar. Andra barn som deltog i studien nämnde liknande skillnader. Vissa nämnde att vuxna tar mer ansvar i sitt arbete. Noterbart här är att barn framställs som personer som i allmänhet arbetar mindre, som utför mindre ansträngande arbete. Barnen utmålas inte bara som "en annan sorts arbete-

re”, men som mindre kompetenta arbetare (jfr Näsman & von Gerber 2003).

Skolarbete

Skola och utbildning porträtteras ibland som en av arbetets motpoler eller som en förberedelse inför ett framtida arbetsliv (Willis 1999). De barn jag mötte delade inte denna ståndpunkt. En Vikåsa flicka i sjätte klass skrev till exempel att:

Mycket grejer är arbete fast på olika sätt, t.ex. skolan är ett arbete för oss, vi går upp på morgonen och går till skolan, arbetar, sen går vi hem. Till skillnad från mina föräldrar som får betalt för det de gör. De har ju ett speciellt yrke.

I enkätsvaren var skolan ett av de mest återkommande svaren på frågan ”Vad tycker du är arbete?” Denna tendens gick igen över hela åldersspektrat och svaren är inte helt förvånande. Skolan är en plats där många arbetsliknande aktiviteter genomförs som när skolbarnen säljer tulpaner, lotter och andra artiklar samt när skolbarnen utför olika former av städning inne i själva skolbyggnaden och när de plockar skräp utanför den samma. Barnen menade att detta var arbete. Oftare var det dock olika skolämnen som nämndes som arbete. Barnen nämnde ämnen som matematik, naturkunskap, samhällskunskap, bild, idrott, svenska och engelska. Hemläxa nämndes också i några fall som ett exempel på arbete.

Vad är det som gör skolan till ett arbete? En Vikåsa flicka i åttan menade att arbete är ”Om man inte jobbar frivilligt”. Det är då denna tvingande relation som avgör huruvida något är ett arbete eller ej och kanske det är här en del av förklaringen ligger. En Vikåsa flicka i sjätte klass skrev att ”skolan är sånt som man måste” och detta tvång är då det som gör skolan till ett arbete (jfr Näsman & von Gerber 2003). En Ekköpings flicka i femte klass skrev att ”Jag tycker att arbete är när man anstränger sig [för] att göra saker t.ex. skolan”. En Vikåsapojke i nionde klass menar att arbete är ”När man gör något på rutin under bestämda tider” och även här är det lätt att komma och tänka på den återkommande och schemalagda skoldagen. I Sverige råder skolplikt upp till nionde klass och detta påverkar barnens dagliga tillvaro genom att de måste gå till skolan och vara där 5–7 timmar per dag måndag till fredag. Skolan är alltså ett arbete då det låser upp bar-

nen spatialt under en viss tid av dagen då de eventuellt skulle vilja vara någon annanstans och sysselsätta sig med någon annan aktivitet.

Ytterligare aspekter går att finna i barnens enkät och intervjuvar. Att man lär sig något av en aktivitet förefaller till exempel vara en annan definierande aspekt för vad som är arbete. Klart är även att barnens uppfattning om lärande som bestämmande för vad som är arbete inte begränsar sig till skolan och den utbildning som går av stapeln där. Olika aktiviteter är som en Ekköpingsflicka i sjunde klass skrev arbete ”om man lär sig något utav det (t.ex. skolan)”. Detta kan innebära att alla former av utbildande, uppfostrande och socialiserande uppgifter barnen utför, som förbereder dem inför det kommande livet kan betraktas som arbete. Detta arbetsbegrepp inkluderar således även olika former av identitetsarbete, ett arbete där det som produceras är barnen själva.

Identitetsarbete

Som redan nämnts bad jag barnen i klass fyra och fem skriva essäer på temat ”Mitt arbete är” samt rita teckningar av dem själva när de utför sitt arbete. Essäerna och teckningarna förmedlar målade beskrivningar av ett vardagsliv fyllt med aktiviteter. Vid en första anblick förefaller en hel del av de aktiviteter de beskriver dock inte vara arbete, utan snarare fritidsaktiviteter för nöje och avkoppling. Innan denna studie påbörjades hade jag förmodligen inte valt att kalla denna typ av aktiviteter för arbete. Fjärde och femteklassarna beskriver hur de cyklar, spelar datorspel, spelar Game-Boy, leker i skogen, bygger kojor, åker motorcross, har kalas, spelar fotboll, spelar handboll, läser, ritar, går på scouterna och rider. Att arbeta i stallet och ta hand om hästar, eller att sälja lotter åt fotbolls eller ishockeyklubben kan kanske passera som former av arbete då de involverar pengar, tar mycket tid och är ansträngande. Många skulle nog acceptera detta som arbete, men cykling, boxning, dansande och teaterspelande utmålades också som arbete. I samhället i stort kategoriseras vanligtvis aktiviteter som är roliga som lek, i vart fall när det handlar om barns aktiviteter (James et al. 1998, Punch 2003). Lek betraktas vidare som motsatsen till arbete (Johansson 2005). I denna undersökning fanns barn som ifrågasatte denna dikotomi och menade att aktiviteter som att leka i skogen och att bygga kojor också kan vara arbete. Här märks en viss ålderskillnad, inget av barnen i klass sju, åtta eller nio tog upp liknande aktiviteter som exempel på arbete. När de yngre barnen förklarar varför en dylik lekaktivitet är arbete

tar de ofta fasta på inslag av lärande i aktiviteten snarare än att betona aspekter som lek, fritid, avkoppling och nöje. I en intervju med tre Ekköpingspojkar i sjätte klass, Leo, Nils och Sven, förklarade de till exempel att ett fotografi föreställande en cykel var en bild föreställande arbete. Att cykla är enligt pojkarna arbete då, som Leo sa, "Man lär ju sig mycket" när man cyklar och som Nils klargjorde, "Man lär sig lite trafikvett". Logiken är elementär. Aktiviteter där man lär sig något är arbete. Man lär sig saker när man cyklar. Att cykla blir således arbete.

Många av de fritidsaktiviteter och föreningar barnen deltar i är överhuvudtaget inriktade på lärande. Barnen deltar i kurser där de lär sig spela instrument, dansa, sjunga och spela teater. Denna typ av aktiviteter kan kopplas till arbetsmarknaden och till definierade yrken. Nilsson (2000) menar att fritidsaktiviteter inom vissa områden har börjat fungera som en form av informell yrkesutbildning och att detta grumlar distinktionen mellan utbildning och fritid samt mellan arbetsliv och fritid. I dagens samhälle, menar Nilsson (2000) kräver populära yrken inom sport, musik, dator, affärs och modevärlden att du har kunskaper som du inte kan skaffa dig genom den traditionella formen av utbildning. Denna typ av kunskap måste plockas upp någon annanstans utanför skolan (Nilsson 2000). Barnens deltagande i fritidsaktiviteter, med till exempel fotbollsträningar och fotbollsmatcher, kan vara del av en framåtriktad investering som är tänkt ska ge utdelning först långt senare i livet. Det kan vara ett arbete här och nu som är kopplat till en vision om ett framtida arbete, det vill säga att bli tillräckligt bra för att inleda en karriär som till exempel fotbollsproffs.

Kopplingen till framtiden behöver dock inte röra ett specifikt arbete eller ett specifikt yrke. Det handlar snarare om en konstruktion av sig själv inför framtiden, ett slags "identitetsarbete" (Ziehe 1993:44) där personlig identitetsformering, lärande och arbete vävs samman. Barnens resonemang speglar här en större samhällstrend. I den svenska samhällsdebatten talar man sen snart 25 år om det vardande kunskapssamhället där ett livslångt lärande är norm. Här är yrkeskarriärer inte livslånga och nya ständigt föränderliga krav ställs på individerna. Gränsen mellan arbete och lärande grumlas när utbildning och lärande som tidigare förlagts och kopplats till barndomen sprids över livets alla olika faser. Begreppet "employability" är ett nyckelbegrepp i dessa diskussioner. Senast fördes begreppet fram i relation till Bolognaanpassningen, harmoniseringen av universitetssystemet i vilket ett stort antal europeiska stater medverkar. I detta system diskuteras utbildningars kvalitet i relation till employability-nivån hos dem som utexamineras. Man kan, som Liedman (2007) föreslår, hävda att målet för ut-

bildningen har ändrats. Målet är inte nödvändigtvis att man ska erhålla specifika ämneskunskaper. När det framtida yrkeslivet ter sig oklart är målet att man ska bli "employable", anställningsbar. Detta har konsekvenser även när det gäller individen. Det räcker inte att ha en utbildning, man måste även odla sina personliga egenskaper. Anställningsbarhet är en pågående process i vilken individen måste vara beredd att göra om sig, vara en god entreprenör, en försäljare som marknadsför och säljer sig själv på en föränderlig arbetsmarknad till potentiella arbetsgivare. I denna tankefigur porträtteras individen som flexibel, reflexiv, ständigt lärande och som "an entrepreneur of himself" (Kryger 2004:157) som designar både sig själv och sin egen framtid (Giddens 1991).

I föreliggande studie kan vi se hur barnen förbereder sig för framtiden, för en annan typ av arbetsliv genom utbildning, genom att lära sig och tillägna sig olika kunskaper och egenskaper. Det är ett lärande som sker både i och utanför skolan. Barnens nuvarande tid av förberedelse ska inte misstolkas som icke-arbete, förberedelserna är "en annan sorts arbete". På detta sätt förefaller barnen närmast betrakta sig själva som ett slags humankapital som kan investeras i för att ge utdelning i en nära framtid (jfr Mayall 2002, Persson 2003, Qvortrup 2000, Wintersberger 2000). Lärande har således övergått från att vara arbetets motpol eller enbart en väg till målet – ett arbete. Lärande har blivit ett arbete i sig, ett arbete där individen arbetar med att utveckla och förbereda sig själv inför ett annat kommande framtida arbete.

Avslutning

Som framgår ovan har barnen i Ekköping och Vikåsa en svag koppling till den formella arbetsmarknaden. Här finns inga större skillnader mellan barnen i de olika åldersgrupperna, mellan flickor och pojkar eller mellan situationen i de båda samhällena. Få barn nämner reguljära jobb när de beskriver var de arbetar. Istället nämner barnen idrottsföreningar, skolan och hushållsaktiviteter. Steget ut på den formella arbetsmarknaden verkar ske först efter 16-års ålder. Trots barnens vaga koppling till den formella arbetsmarknaden menar barnen att de arbetar eller definierar de aktiviteter i vilka de själva deltar som arbete. Samtidigt som de framhåller att arbete är sådant som vuxna gör på den formella arbetsmarknaden använder de en definition av arbete som även inkluderar informellt och obetalt arbete. Undersökningens resultat kan därmed ses som en kritik av ett alltför snävt ar-

betsgrepp. Ett arbetsbegrepp som enbart fokuserar på betalt, formellt yrkes och förvärvsarbete riskerar både att tysta barns röster och ge en begränsad bild såväl av barns vardagsliv som av det arbete som varje dag utförs i samhället. Det barnperspektiv som använts i denna undersökning förändrar därmed den traditionella bilden både av vad som är arbete och av barns deltagande i arbete.

Som framgår i artikeln vidgar barnen den traditionella betydelsen av arbete och använder två olika definitioner av arbete i vilka både formellt, betalt, informellt och obetalt arbete ryms. Barnen använder det mer traditionella sättet att tala om arbete men tolkar om dess innebörd något. De använder likheter och kopplingar mellan de vuxnas jobb och sina egna aktiviteter när de definierar sina egna aktiviteter som arbete. Båda vuxna och barn arbetar således, men barnen markerar samtidigt att deras egna aktiviteter är annorlunda än de vuxnas. Enligt barnen är barns arbete mer hobby, mindre arbete eller inte riktigt arbete. Barnen beskriver sina egna aktiviteter som att hjälpa till, oavsett vad de faktiskt gör och oavsett om det de gör har stora likheter med det vuxna gör. Barnen verkar alltså aningen osäkra på om deras aktiviteter verkligen är riktigt arbete, vad riktigt arbete egentligen är samt om de själva är riktiga arbetare. Jag menar att diskussionen om arbete används av barnen som ett sätt att göra skillnad mellan barn och vuxna. Vuxen är den som arbetar, barn är den som bara hjälper till. Detta är kanhända inte så förvånande. Arbete är traditionellt ett område som kopplas till vuxna, till vuxenlivet. Samtidigt har vi den vidgade betydelsen av arbete genom vilken arbete blir en del av barndomen. Här blir arbete inte bara en markör för skillnaden mellan barn och vuxna. Arbete blir vägen från barndomen till det framtida vuxenlivet. Arbete inte bara är en produktiv aktivitet inriktad på här och nu. Arbete omfattar även de utbildande, utvecklande och fostrande aktiviteter barnen deltar i såsom skola och fritidsaktiviteter vilka innehåller element av lärande. Genom deltagandet i denna typ av aktiviteter formar barnen sin identitet och förbereder sig för ett kommande framtida, annan typ av arbetsliv. Det är dock inte så att denna förberedelse inte ska räknas som arbete. Snarare är det så att även dessa förberedelser är arbete, om än just av ett annat slag. Det handlar om en form av identitetsarbete. En av arbetets viktigaste funktioner verkar därför vara att det får barnen att utvecklas och växa. Genom olika former av arbete konstruerar de sig själva samt tillägnar sig erfarenheter och kunskaper som krävs både i livet här och nu och i framtiden när de som vuxna ska agera på en alltmer otydlig arbetsmarknad. Arbete är därför, för att summera, på samma gång en del av barndomen som en väg till vuxenlivet.

Litteratur

- Bolin-Hort, P. 1989. *Work, Family and the State. Child Labour and the Organization of Production in the British Cotton Industry, 1780–1920*. Lund University Press: Lund.
- Brannen, J. 1995. Young people and their contribution to household work. *Sociology* 29(2): 317–338.
- Cunningham, H. & Viazzo, P. P. 1996. *Child Labour in Historical Perspective, 1880–1985*. Florence: UNICEF International Child Development Centre.
- Dahl, G. 1984. Det nyttiga barnet. I: Aronsson, K., Cederblad, M., Dahl, G., Olsson, L. & Sandin, B. *Barn i tid och rum*. Malmö: Liber förlag.
- de Coninck-Smith, N., Sandin, B. & Schrumpf, E. 1997. Introduction. I: de Coninck-Smith, N., Sandin, B. & Schrumpf, E., red. *Industrious Children: Work and Childhood in the Nordic Countries 1850–1990*. Odense: Odense University Press.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and Self-Identity*. Stanford: Stanford University Press.
- Hungerland, B., Liebel, M., Milne, B. & Wihstutz, A., red. 2007. *Working to Be Someone: Child Focused Research and Practice with Working Children*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- James, A., Jenks, C. & Prout, A. 1998. *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Johansson, B. 2005. *Barn i konsumtionsamhället*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.
- Kryger, N. 2004. Childhood and "new learning" in a Nordic context. I: Brembeck, H., Johansson, B. & Kampmann, J., red. *Beyond the Competent Child. Exploring Contemporary Childhoods in the Nordic Welfare Societies*. Roskilde: Roskilde University Press.
- Leonard, M. 1998. *Invisible Work, Invisible Workers. The Informal Economy in Europe and the US*. London: Macmillan Press Ltd.
- Liedman, S.-E. 2007. Den arbetande människan. I: Ekenstam, C. & Johansson P. M., red. *Människobilder. Tio idéhistoriska studier*. Hedemora: Gidlunds Förlag.
- Mayall, B. 2002. *Towards a Sociology for Childhood. Thinking from Children's Lives*. Buckingham: Open University Press.
- Mizen, P., Pole, C. & Bolton, A., red. 2001. *Hidden Hands. International Perspectives on Children's Work and Labour*. London: Routledge Falmer.
- Morrow, V. 1994. Responsible children? Aspects of children's work and employment Outside school in contemporary UK. I: Mayall, B., red. *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. London: Falmer Press.
- Nilsson, P. 2000. Idrott och modernisering. Från kollektiv dygd och skötsamhet till ungdomskultur och individuella projekt. I: Berggren, L., red. *Fritidskulturer*. Lund: Studentlitteratur.
- Näsman, E. & von Gerber, C. 2003. *Från spargris till kontokort. Barndomens ekonomiska spiraltrappa*. Linköping: ITUF, Linköpings Universitet.
- Olsson, L. 1980. *Då var barn lönsamma. Om arbetsdelning, barnarbete och teknologiska förändringar i några svenska industrier under 1800- och början av 1900-talet*. Stockholm: Tiden.
- Persson, A. 2003. *Skola och makt*. Stockholm: Carlssons.
- Punch, S. 2003. Childhoods in the majority world. Miniature adults or tribal children? *Sociology* 37(2): 277–295.
- Qvortrup, J. 1985. Placing children in the division of labour. I: Close, P. & Collins, R., red. *Family and Economy in Modern Society*. London: Macmillan.
- Qvortrup, J. 1994. *Barn halva priset*. Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag.

- Qvortrup, J. 1997. A voice for children in statistical and social accounting. A plea for children's rights to be heard. I: James, A. & Prout, A., red. *Constructing and Reconstructing Childhood*. London: Routledge Falmer.
- Qvortrup, J. 2000. Koloniserat och verkannt: Schularbeit. I: Hengst, H. & Zeiher, H., red. *Die Arbeit der Kinder. Kindheitskonzept und Arbeitsteilung zwischen den Generationen*. Weinheim: Juventa.
- Ramirez Sánchez, M. A. 2007. "Helping at home": The concept of childhood and work among the *Nahuas* of Tlaxcala, Mexico. I: Hungerland, B, Liebel, M, Milne, B. & Wihstutz, A., red. *Working to Be Someone Child Focused Research and Practice with Working Children*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Roxvall, A. 2006. Jultidningar guldgruva för små entreprenörer. *Svenska Dagbladet Näringsliv* 20061023.
- Samuelsson, T. 2008. *Children's Work in Sweden. A Part of Childhood, a Path to Adulthood*. (Diss.). Linköping: Linköpings universitet. (tillgänglig on-line <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:liu:diva-12580>).
- Schmidt, L. & Olsson, L. 2004. Jultidningsförsäljning – en lönsam historia. *Svensk bokhandel* nr 21/2004.
- Solberg, A. 1994. *Negotiating Childhood. Empirical Investigations and Textual Representations of Children's Work and Everyday Life*. (Diss). Stockholm: Nordplan.
- Thorne, B. 1987. Re-visioning women and social change. Where are the children? *Gender and Society* 1(1): 85–109.
- Wadel, C. 1979. The hidden work of everyday life. I: Wallman, S., red. *Social Anthropology of Work*. A.S.A. Monograph NO. 19. London: Academic Press.
- Wadel, C. 1984. *Det skulde arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- White, L. K. & Brinkerhoff, D. B. 1981. Children's work in the family: Its significance and meaning. *Journal of Marriage and the Family* 43(4): 789–798.
- Willis, P. 1999. *Learning to Labour*. Burlington: Ashgate.
- Wintersberger, H. 2000. Kinder als ProduzentInnen und als KonsumentInnen: Zur Wahrnehmung der ökonomischen Bedeutung von Kinderaktivitäten. I: Hengst, H. & Zeiher, H. red. *Die Arbeit der Kinder. Kindheitskonzept und Arbeitsteilung zwischen den Generationen*. Weinheim: Juventa.
- www.majblomman.se. 2007. Majblommans Riksförbund.
- Ziehe, T. 1993. *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Åkerberg, N. 2003. Barnarbete som affärsidé. *Dagens Industri* 20030423.

Tobias Samuelsson
Tema teknik och social förändring
Linköpings universitet
SE-581 83 Linköping, Sverige
e-post: tobias.samuelsson@liu.se